

GÉVAUDANSKÉ NESTVŮRY

aneb
ZROD BESTIE

Jay M. Smith

ARGO

GÉVAUDANSKÉ NESTVŮRY

aneb
ZROD BESTIE

Jay M. Smith

Argo 2014

© Argo, 2014
Copyright © Harvard University Press, 2011
Translation © Zuzana Krulichová, 2014

ISBN 978-80-257-1226-9

OBSAH

Úvod 13	
Bestie a její svět	13
Kapitola 1 19	
Poplach spuštěn	19
Vnímání neobvyklého	22
Oblast postížená nestvůrou	26
Kapitola 2 39	
Nestvůry skutečné a imaginární	39
Přírodní stvůry	39
Vizualizace predátora	50
Boží nestvůra	59
Kapitola 3 71	
Vyrovňávání se s porážkou	71
Zpravodajství	74
Vykoupení cti	85
Duhamelova <i>coup de grâce</i> (rána z milosti)	105
Kapitola 4 115	
Zrodila se hvězda	115
Šíření zpráv o řádění bestie	117
První krize z mnoha dalších	128
Sny o vítězství	136
Kapitola 5 145	
Úskalí publicity	145
Familiárnost vedoucí k opovržení	147
Ztracené iluze	156
Kapitola 6 165	
Hrdinové a skeptici	165
Odboj	167
Zobrazování nepřítele	177
Myšlení plné nestvůr	185

Kapitola 7 | 199

Přehnaná očekávání a neobyčejné konce	199
Vstup na tenký led	200
Země nikoho	203
Velké finále	209

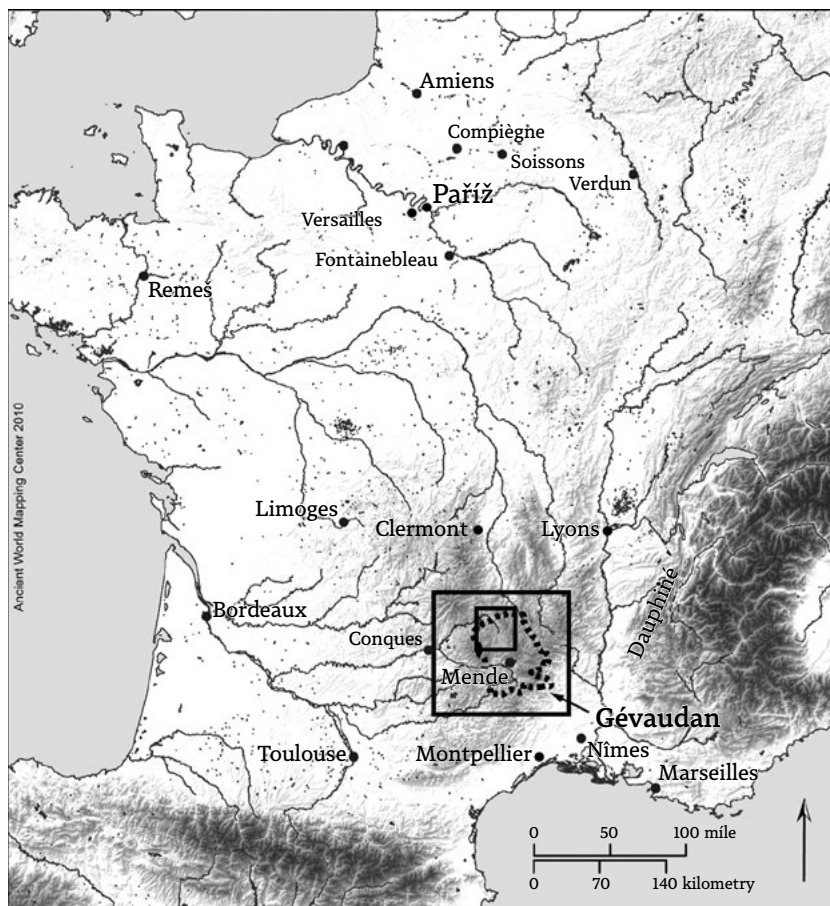
Kapitola 8 | 229

Ozvěny v příbězích minulých i přítomných	229
Od krize k mrzutosti?	232
Zkrocení (a vypuštění) bestie	243
Moderní mutace úžasné bestie	253

Závěr | 269

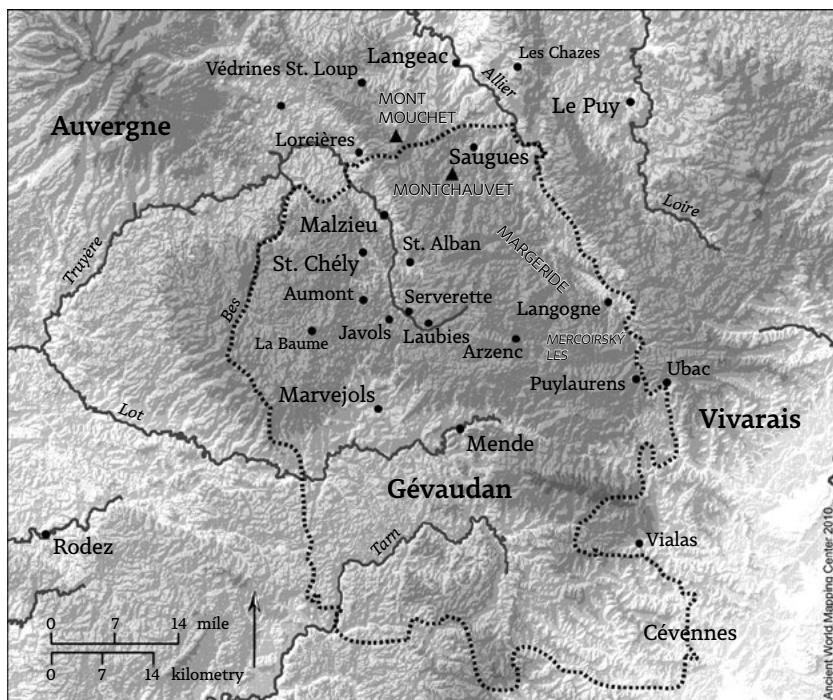
Bestie v dějinách	269
Seznam zkratek	281
Poznámka k místním názvům	282
Prameny	283
Poděkování	285
Poznámky	289
Ediční poznámka	348
Jmenný rejstřík	349

*Tuto knihu věnuji s láskyplnou vzpomínkou
svým rodičům*

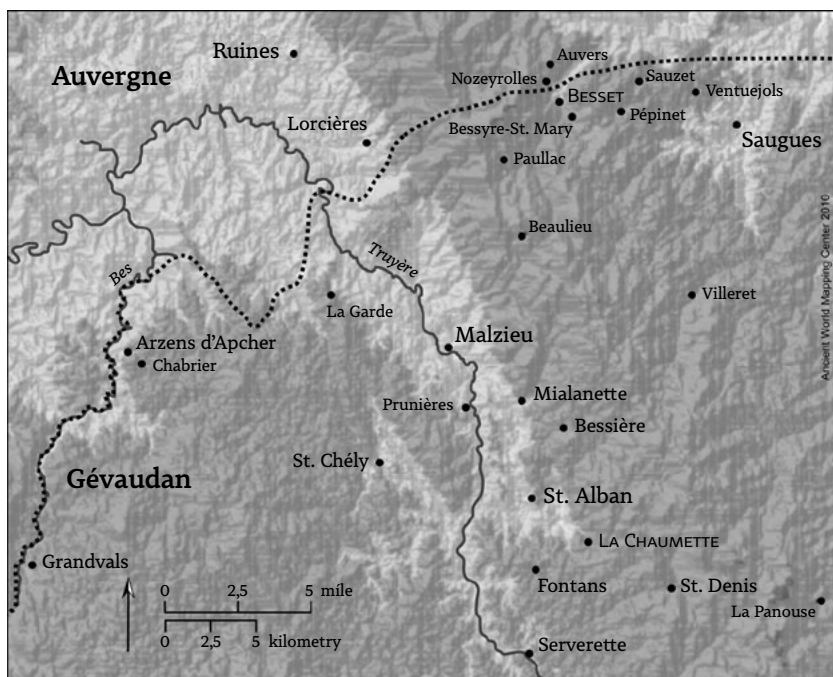

Francie, v rámečku region Gévaudan na jihu země.

Zdroj map: RICHARD TALBERT A BRIAN TURNER, *Ancient World Mapping Center, University of North Carolina, Chapel Hill*

Gévaudanský region v severní části provincie Languedoc.

Oblast s nejvyšší koncentrací útoků se nacházela v severní části gévaudanského regionu.

ÚVOD

Bestie a její svět

V zimě roku 1764 ohromily a vyděsily celou Francii zprávy o „lité bestii“ (*bête féroce*), která terorizuje obyvatele Francouzského středohoří (Massif Central) na jihu země. Tato záhadná šelma, jejíž popis se vzpíral veškerým známým představám a jež vynikala schopností rychle udeřit, uniknout odhalení a zmást své pronásledovatele, napadla a zabila v odlehlém hornatém gévaudanském kraji v provincii Languedoc na jihu Francie desítky lidí. Oběti, jimiž byly výlučně ženy a děti pasoucí malá stáda ovcí nebo dobytka, umíraly po napadení hroživou smrtí. Podle mnohých svědectví se „gévaudanská bestie“ vrhala obětem zásadně po krku a poté, co jim zasadila smrtelnou ránu, nejdříve uhasila svou žízeň po lidské krvi, a pak teprve začala hodovat na jejich těle. Několika nešťastníkům ukousla hlavu a přinejmenším jedna lebka – oddělená od zbytku těla a nalezená na okraji lesa v jisté vzdálenosti od zbylých ostatků – byla rozlousknutá jako ořechová skořápka.¹⁾ Zprávy o dalších napadeních přicházely s alarmující pravidelností a ke konci roku 1765 už padlo bestii za oběť na 60 lidí. Spolu s tím, jak severní část provincie Languedoc a sousední provincie Auvergne postupně propadaly panice, začala vznikající legenda o krvelačné bestii budit pozornost nejenom po celé Francii, ale i ve velké části Evropy. Tajemná atmosféra vznášející se nad Gévaudanem upoutala pozornost takových veličin, jako byli Voltaire, Immanuel Kant, Fridrich II. Veliký nebo anglický romanopisec Horace Walpole.

Gévaudanská bestie naháněla strach a vzbuzovala představivost Francouzů až do podzimu roku 1765, kdy královský zbrojnoš (*porte-arquebuse*) François Antoine učinil této posedlosti přítrž, neboť na pozemcích královského opatství Les Chazes v jižní části provincie Auvergne vystopoval a zastřelil obrovského vlka. Mrtvola zvířete byla v souladu s královým přáním nabalzamována a úředníci ji urychleně odeslali na královský dvůr, kde ji Antoinův syn předal Ludvíku XV. a dalším královským hodnostářům.

Zájem veřejnosti o dění v Gévaudanu (jenž však po krátké odmlce propukl brzy nanovo) po triumfálním pochodu Antoina mladšího do Versailles rychle opadl, nebudeme však přehánět, když uvedeme, že v období mezi listopadem 1764 a listopadem 1765 vyústilo pronásledování bestie s „dlouhým ocasem a obrovskými drápy“ v národní, ba mezinárodní fenomén, který přitahoval pozornost mnoha tisíců lidí.²⁾

Příběh gévaudanské bestie přežívá ve francouzské populární kultuře dodnes. Od 30. let 20. století podle něho vznikla celá řada televizních pořadů, komiksů, románů a filmů. Populární film natočený v roce 2001 *Bratrstvo vlků – Hon na bestii (Le Pacte des loups)* se stal jedním z největších trháků v historii francouzské kinematografie, nehledě na vágní spojitost s historickou realitou.³⁾ Úspěch tohoto filmu ve Francii bývá alespoň zčásti vysvětlován tím, že tvůrci do něj dokázali zahrnout důvěrně známé narativní vzorce. Příběh byl sice ve filmu obohacen o nové bizarní prvky, avšak zároveň poskytl úchvatné vizuální podobenství známého mýtu, který se stal v průběhu 19. století součástí folklorní tradice. Již na počátku období třetí republiky (1870–1940), kdy legenda o bestii zažila po určitém období nezájmu svou renesanci, byl základní motiv příběhu vytesán do kamene, přičemž jména, data a události se s každým dalším převyprávěním příběhu měnily již jen nepatrně.

Na rozdíl od jiných knih napsaných v mikrohistorickém měřítku neodhalují v *Gévaudanských nestvůrách* žádný zapomenutý či dosud neznámý příběh.⁴⁾ Naopak, ve své knize se snažím uvést na pravou míru několik zavedených narativních postupů. Příběh bestie byl vyprávěn tak často a podle natolik důvěrně známých vzorců, že je třeba jej převyprávět znovu a opírat se přitom o nově definovaný cíl. V průběhu let bylo sepsáno velké množství historických pojednání, téměř všechna z per místních historiků přitahovaných přetrvávající regionální rezonancí tohoto příběhu.⁵⁾ Tato kniha a s ní související články a webové stránky doplňují obecné vyprávění o užitečné aspekty, často uváděné do nejmenšího detailu, a pomáhají zachovat zájem veřejnosti o tuto fascinující záhadu.⁶⁾

Doslova veškerý výzkum zastoupený v tomto obsažném literárním díle byl však prováděn v reakci na úzce vymezený a poněkud trivializující analytický rámec, jenž od konce 19. století utvářel veškerou diskusi týkající se gévaudanské bestie. V roce 1889 vzbudil abbé Pierre Pourcher novou vlnu zájmu o příběh bestie vydáním obsáhlého svazku, v němž tvrdil, že bestie jednala jako vyslanec boží vůle. Od té doby byla veškerá literatura o bestii tak či onak tímto tvrzením formována. Pourcher, jenž se velmi oddaně věnoval studiu okolností příběhu, vykonal velkou službu tím, že

roztřídil obrovské množství dokumentů nalezených v okresním archivu v Montpellieru i v jiných depozitářích, a jen stěží jej můžeme výhradně vinit za příznačně úzký rámec analýzy, jímž byl v moderní době náš předmět zkoumání definován.

Omezme se tedy pouze na konstatování, že počínaje rokem 1889 se všichni milovníci příběhu řídili Pourcherovým vodítkem a upínali svou pozornost hlavně na zjištění původu bestie. Kromě stanovení základní časové osy a popisu zdánlivě nekonečného pronásledování, které pokračovalo až do léta roku 1767, využívali pisatelé shromážděné důkazy k tomu, aby podpořili tu či onu teorii o identitě bestie: bestie měla být vlkem či křížencem vlka a psa, měla mít nadpřirozené vlastnosti, měl to být psychicky vyšinutý člověk nebo zvíře jím vycvičené, přežívající relikt z prehistorických dob a tak dále.⁷⁾ Jelikož zdroje příběhu byly využívány k takto úzce vymezenému účelu – zejména ceněny byly výpovědi očitých svědků, hodnocení zvířecích stop a popisy těl obětí –, byly tak odtrženy od sociálních, kulturních a intelektuálních souvislostí, jež jim teprve mohly dát smysl. Staly se tudíž východiskem pro zdánlivě nadčasovou otázku „Kdo byl pachatelem?“ (neboli zdrojem pro jakýsi detektivní román).⁸⁾

V této knize přistupuji k příběhu z nového úhlu a odvracím pozornost od samotné bestie. Postoje, domněnky, motivy a frustrace lidí, kteří se snažili pochopit a přemoci smrtícího nepřítele ve svém středu, představují pádňější historický předmět zkoumání než samotná totožnost bestie. Abychom mohli prozkoumat tyto kulturní a psychické hlubiny, musíme nejdříve zmapovat duchovní prostředí oné doby. Jaké byly v polovině 18. století vztahy mezi názory běžných lidí, vědeckým myšlením, náboženskými tlaky, mediálním prostředím, aristokratickou kulturou, místní kriminalitou a francouzskou politikou po sedmileté válce, jež toto prostředí společně utvářely? Jak tyto okolnosti podmiňovaly reakce lidí na zprávy o krvelačné bestii?

Bohatství četných písemných záznamů, jež vznikly v souvislosti s řádním bestie, zůstalo kvůli úzkému vymezení předmětu zkoumání v moderní době nedoceněno. Různorodé dokumenty, jež napovídají o mnohém, byly čteny selektivně nebo byly zredukovány na jediný význam. Některé kritické zdroje – ponejvíce snad korespondence klíčového hráče tohoto příběhu, lovce a kapitána dragounů Jeana-Baptisty Duhamela – nebyly dostatečně využity právě z toho důvodu, že největší pozornost byla zaměřena na zdroje, jež měly vrhat světlo na totožnost bestie.⁹⁾ Zkoumám proto veškeré dostupné zdroje co nejdetailněji, abych prolomil zkostnatělé diskurzy, jež po dlouhou dobu provázely příběh bestie, a poskytuji

hlasům zaznívajícím v jednotlivých dokumentech možnost vzájemného aktivního dialogu. Představa o tom, jak byla bestie „stvořena“, tak nabývá jasnějších obrysů – tj. jak narostla do později nabytých rozměrů, jak její činy ovlivnily soudobé lidské představy a nakolik napínavý příběh jejího pronásledování vyjadřoval a zdůrazňoval témata, jež utvářela tehdejší kulturu.

Příběh gévaudanské bestie je dramatický a poutavý a jeho rozplétání odhaluje, jak různě lidé reagují na krizovou situaci: strachem, naléhavostí, odvahou, humorem, soucitem, cynismem, zoufalstvím či zklamáním. V této knize vyprávím příběh čtenářům, kteří by tuto fascinující nestvůru měli už dávno znát.¹⁰⁾ Ačkoli ve Francii jsou hlavní obrysy příběhu gévaudanské bestie důvěrně známy, historici celého světa mu dosud nevěnovali dostatečnou pozornost. Popravdě řečeno byl tento příběh i ve francouzské historiografii vykázan do prostoru jistého ghetta. Přesto si tato povtařá epizoda plná žalu a hrdinství zaslouhuje naši širší a bližší pozornost.

Při zkoumání lidských rozměrů příběhu se rovněž snažím navrátit bestii do historického místa jejího zrození, osvětlit spojitost mezi fenoménem gévaudanské bestie a širšími proudy, jež unášely všechny, kdo byli těmito událostmi nějak dotčeni. Jen málo písemných prací zabývajících se událostmi v Gévaudanu popisuje detailněji širší historické pozadí, ačkoli se tato děsivá zkouška osudu odehrávala v rámci vývojových trendů, jež se ukázaly být pro další budoucnost Francie klíčové.¹¹⁾ To, jak se bestie rázem ocitla v centru pozornosti a jak stejně rychle upadla na konci roku 1765 do zapomnění, naznačuje, že rezonance tohoto příběhu vděčí turbulencím tehdejší doby. Díky narůstajícímu módnímu zájmu o přírodní vědy v období osvícenství, duchovnímu napětí vzniklému na pozadí náboženských střetů z konce 50. let a počátku 60. let 18. století, vzrušujícímu, avšak zároveň rušivému vlivu „publicity“ na politiku a veřejný prostor a zvýšenému pocitu národní zranitelnosti v důsledku sedmileté války vyvolaly skutky bestie pozornost a nervózní projekci společnosti, nacházející se na prahu revolučních změn. Úzkost, jež doprovázela tyto změny, podle mého názoru ovlivňovala zvědavost, obavy i naděje obyvatel Francie, a vytvářela tak atmosféru, v níž mnozí – elity i poddaní, učené i negramotní – mohli přijmout, ba dokonce očekávat přítomnost jakési nestvůry.

Kontrast mezi skutečnými událostmi a těmi, jež si lidé zapamatovali a vyprávěli, zřejmý již na konci 60. let 18. století, rovněž odhaluje spojitost mezi převážně předmoderním světem roku 1765 a různými formami „veřejného rozumu“, jenž bývá považován za charakteristický pro „rozčarovanou“ kulturu porevoluční éry. V následných měnících se definicích

„myslitelného“ na sklonku 18. a počátku 19. století poukazují na progresivní zdomácnění protikladů, jež se staly základem mýtu modernity ve Francii: elita versus lid, město versus venkov, veřejné versus tajné, racionální versus pověřivé, národní versus regionální (a roajalistické), světské versus náboženské, oficiální pravda versus povídačky, věda versus magie. Bestie se objevuje jako znamení a mocný stimul pro třídění pojmů, jež nepochybně formovalo konstrukci „moderního“ vědomí a definici „tradicionalistické“ minulosti.

V poslední kapitole této knihy se zaměřuji na osud příběhu bestie v moderní době. Ten padl nejdříve za oběť strategickému zapomnění v období přechodu Francie k modernitě, aby byl později oživen uprostřed polarizované politické atmosféry a učeného kvasu třetí republiky a do současnosti dospěl zbaven většiny odpovídajících historických faktů. Detailní zhodnocení událostí tak, jak byly bezprostředně zachyceny, v kombinaci s analýzou kontrastu mezi skutečnými událostmi a následnými vypravěčskými konstrukcemi nám pomůže načrtnout jednotlivé vrstvy zapomnění a psychologického odstupu, jež zatemnily původní smysl a na začátku 20. století učinily z bestie jednorozměrný objekt nadčasových spekulací.

Jednotlivými body příběhu se budeme zabývat víceméně chronologicky, přičemž učiníme několik odboček, abychom si objasnili pro nás významný kontext. K událostem tvořícím naše vyprávění přistupujeme hlavně prostřednictvím významných postav příběhu a jejich zkušeností, jejichž myšlení a chování jsou příkladem sil, jež stvořily bestii. V průběhu našeho zkoumání, na jehož základě jsme určili v procesu vytváření bestie nejmeně sedm odlišných fází, se mnohé nestvůry z Gévaudanu odhalí samy.

Na konci příběhu se nám bude jevit skutečná identita bestie ve srovnání s různými aktéry příběhu a historickými silami odpovědnými za stvoření nestvůr, jimž poskytla „naše bestie“ formu, mnohem méně důležitá a fascinující. Imaginativní práce tvůrců bestie nejenže odrážela dobu, v níž žili, ale rovněž se ukázala být podstatnou složkou pro konstrukci vlivné legendy, jež v té či oné formě přežila víc než dvě století. Hovoříme-li o stvoření či stvořeních odpovědných za tragédie, s nimiž byli tito lidští aktéři konfrontováni, používáme vždy termín „bestie“, s vědomím toho, že jednotné číslo je nevyhnutelně zavádějící. Tento termín byl v 18. století nejpožívanější – obvykle se psal s velkým písmenem jako *la Bête* a asociace s ním spojené dobře vyjadřují auru tajemna, jež obklopovala hlavní prvky našeho příběhu. Skutečnými zabijáky byli zřejmě jednotliví vlci či smečky vlků, které se v regionu čas od času pohybovaly. Použitý singulár však čtenáře uvede do atmosféry, která v děsivém roce 1764–1765 převládala.

Evokuje prostředí, v němž byl hon na „bestii“ naplněn smyslem a rezonoval prokazatelně předmoderním hlasem. Vícerymi způsoby se snažím opětovně zasadit *onu* bestii – a síly, jež ji stvořily – do historické etapy francouzského *ancien régime*.*

* Starý režim – společenské a politické uspořádání ve Francii od 15. století či vlády Ludvíka XIV. do Francouzské revoluce v roce 1789, zosobňuje především principy absolutistické monarchie, které měly být událostmi Francouzské revoluce odstraněny, pozn. red.